

AZ „ELLENZÉK” TÖRTÉNETI NOVELLA-PÁLYÁZATA.

A napokban az Erdélyi Irodalmi Szemle szerkesztőjével beszélgetve, szóba került a történeti novella-pályázat ügye, melyet a nyáron az „Ellenzék” szerkesztősége olyan nagy ökonomiával kamatoztatott a lap számára. Hogy a Szemle ne menjen el megjegyzés nélkül e kétségtelenül élénk irodalmi mozgalom mellett, elővettük az eltett lappéldányokat, átfutottuk a több mint 12 vasárnapra beosztott irodalmi mellékleteket s nem csekély élvezetet nyújtott a szellemi olimpiásznak újra átélése, még pedig — a tiszteletreméltó pályázók minden kibebitése nélkül legyen mondva — különösen a pályázatokhoz fűződő kritikai megjegyzésekben. Éppen a felsorakoztatott nyolc esztétikus és egy történelmi szakértő hozzászótósa indokolatlanná tenné a pályázattal való tüzetes és részletes foglalkozást annyival inkább, mert a véleményadások lezárásával maga a bíráló bizottság is a nyilvánosság előtt összegezte az eredményt és hozta meg a maga tárgyilagos döntését. Tehát csupán általános szempontokból kiindulva tesszük az alábbi megjegyzéseket.

Elismerésre méltónak tartjuk a bíráló bizottságnak azt az eljárását, hogy nagy szabadelvűséggel vette igénybe — és észrevehetőleg követte is — a többet látó több szem segítségét. Sőt ezt — a nagyközönség sajtóorgánumban folyván a szellemi torna — magára az olvasó közönség egészére is kiterjesztette. Csupán a publikum részéről beérkezett véleményeknek statisztikai ismertetésével maradt adós, ami pedig arról tájékoztatott volna bennünket, hogy az intelligens magyar olvasóközönségben mekkora érdeklődés és milyen kritikai ráeszmélést váltthatott ki egy ilyen népszerű irodalmi esemény. Annyit elárul a bizottsági jelentés, hogy az olvasók rokonszenve nagy mértékben hajlott az Apáczai megható sorsát tárgyaló novella felé; de azt már legfeljebb csak sejteti, hogy az olvasók által fűzött cserkoszorút körülbelül a Berde Mária díjnyertes novellája (*Télutó*) vihette el. S ha tényleg ez lett volna az eset, ez nagy mértékben erősítette volna a bíráló bizottságnak olyan döntését, hogy a kitűzött jutalmat osztatlanul ennek a pályamunkának ítélje oda.

Ezt a döntést a hozzászólók nagyobb része (első sorban Tabéry és Molter, de velök együtt Tompa és Gyallai is) erősen

támogatta volna. Nem habozunk kijelenteni, hogy a b. bizottságnak esetleg ilyen döntése nálunk is nagyobb megnyugvást keltett volna, amivel azonban távolról sem akarjuk hibáztatni a kitűzött pályadíj megosztását.

Egyik hozzászólás méltán veti fel azt a kérdést: mi volt az „Ellenzék” célkitűzése a pályázattal? S ha ezt a kérdést kutatjuk, úgy találjuk, hogy a bíráló bizottság utólagos megállapítása nem fedi — divatos kifejezés szerint „maradék nélkül” — a pályázathirdetés „szigorú feltételeit”, melyeket a pályadíjak „aránylag nagy összegével” indokolt volt, mint ahogy az „erdélyi viszonyokban magas pályadíjat” a bíráló jelentés is kiemeli. A szigorú feltételek pedig ezek voltak: „korhű szellem, művészi megírás, *kifogástalan kompozíció és jellemfestés, érdekes cselekmény.*” Ha mindezeket a feltételeket együtt vesszük, csakis a *Télutó* c pályaműben találjuk fel őket. Különösen a három utóbbi feltétel tekintetében az összes többi pályaművek ellen tehető több-kisebb kifogás, tehát a másik jutalmazott munka ellen is. Már pedig ezek éppen a pályázat szépirodalmi kellékei voltak.

A közmegítélésre bocsátott 7 novellában legfőképpen szépirodalmi kivánalmaink maradtak kielégítés nélkül, különösen pedig az *érdekes cselekmény* — a Berde Mária pályaművén kívül — hiába kerestük bennök. S ennek okát körülbelül abban kell megtalálnunk, amire Szentimrei J. hozzászólása utal; t. i. az idő rövid volt ahhoz, hogy a pályázó a kiválasztott kor levegőjébe annyira beleélhette volna magát, amennyi „a téma szuverén, fölényes kezelését” biztosította volna számára. Már pedig enélkül lehet korhű történeti rajzot vagy éppen monografiát adni, de nem történeti elbeszélést vagy regényt, tehát költői művet. Mert ennek legfőbb feltétele éppen az, hogy az író teljesen benne éljen a történeti kor levegőjében, vagy még helyesebben: a történeti kor — a szereplő személyek gondolat és érzésvilágával, életviszonyaival — ott éljen az író lelkében. A kiválasztott történeti helyzetek ilyen átélését kerestük — de eredménytelenül — a közölt pályaművekben; csakis ilyen átélésből kerekedett volna aztán ki az *érdekes cselekmény*, amit történeti elbeszélésnél — egyáltalán elbeszélő költői műnél — elengedhetetlen követelménynek tartunk.

Berde Máriának kétségtelen szerencséje volt, hogy olyan korba állította be a maga témáját, mely legközelebb áll a bal-

sorstépte magyar lélekhez, sőt tragikus magyar sorsunk gondoskodott róla, hogy ma is szinte egyetemlegesen újra átéljük. De aztán az ő költői hivatottságára vall, hogy ezt a kort igazi egyéni sorsban érzékítette s találó vonásokkal megrajzolt személyét a legrokonszenvesebb érdeklődésünk középpontjába állította be. Nem fontos, hogy az éles szemű történeti szakértőnek sikerült kinyomoznia Krizbai Miklósnak igazi történeti voltát a Dezső Miklós személyében. Ha tisztán költött alakokkal dolgozna is az író, mégis történeti novellává tenné ezt a munkát az, hogy belőle „hatalmasan árad az — — abszolutizmus korának levegője.” S hogy a történeti személy jelölésére pusztán csak a predikátumot használja, ezzel a maga nagyobb költői szabadságát biztosította az író.

Ez a költői szuverénitás, mely nem konkrét történeti eseményekkel dolgozik, okozhatta, hogy a hozzászólók tekintélyes része nem látta meg benne a pályadíjra érdemes *történeti* novellát s ezt inkább azokban kereste, amelyek szembetűnően történeti tárgyakat dolgoztak fel. Az imént előadottakból azonban világos, hogy a *Télutó* igenis történeti novella, sőt — még ha eseményének színhelyét nem tekintjük is döntőjelentőségűnek — tárgyának és egész lélekrajzának a jelennel való kapcsolata folytán nagyon is erdélyi történeti novella.

Elismerjük azonban, hogy a külső látás számára a többi hat novella is inkább Erdély történelmének talaján — legtöbbször a fejedelmi korban — mozog. Ennél régibb korból egyedül a másik díjnyertes munka (*Vajudó idők küszöbén*) veszi a tárgyát. Méltán ítélte ezt a bírálók jó része a legsúlyosabb pályázati munkának. Mert ha a Kádár I. bizarr ötletéből („Ennyi hiányossága csak igen jeles értékeknek lehet ... akit érdemes felbátorítani a jutalommal”) eltekintünk is, ennek a munkának pozitív érdemei is vannak. Első sorban az, hogy Erdély legnagyobb problémáját választotta tárgyául. Hitünk szerint Erdély sorsa úgy az azóta eltelt századokra, mint a mi jelen napjainkra nézve már akkor elhatározódott, mikor a három nemzet uniója egyenesen szembe fordult az Erdély lakosságának jóval nagyobb tömegét alkotó magyar és román parasztsággal és ezt az ellentétet azóta sem tudta vagy nem akarta kiegyenlíteni, hogy aztán az idők folyamán (Hóra-Kloska, negyvennyolc és a legutóbbi októberi forradalmakban) végzetes összeütközésekre vezessen.

Sipos Domokosnak kiváló képessége van a forradalmi kohó izzását meglátni. Példáját mutatta ennek egy nem régen közölt regényrészletével, melyben egy falusi forradalmat jelenített meg, az októberi időkből, erősen naturalisztikus színekkel (— amit azonban egy undorító színfolt ugyancsak megzavart —) bár nagyon is elfogult szubjektivitással. Bizonyára az idő nagy távlatának köszönheti, hogy a pályaművében rajzolt forradalom mindkét hibától mentesen gomolyog le előttünk. Hiányossága, hogy a forradalom lelki (huszita mozgalom) és anyagi (három évi dézsmakivetés) rugói nincsenek kellő kapcsolatba hozva egymással.

De vannak egyéb fogyatkozásai is. A novella befejező része — mindjárt attól kezdve, mikor a főhős elköveti a döntő tettet: megszökik az erdélyi vajda táborából — krónikás történeti rajzzá válik. S bár az író eléggé igyekszik budai Nagy Antalt a cselekvény középpontjába állítani, de alakját kellően kidomborítani nem tudja s különösen nem tud elég érdeket kelteni az ő személyes sorsa iránt. Lépes Anna iránt való szerelme s az ebből fakadó tragikus összeütközés gazdag forrása lehetett volna a költői leleménynek, de az író éppen, hogy érinti ezt. Talán erről a pályaműről mondható el leginkább, hogy a történeti tanulmány a szerző lelkében nem érlelődött ki annyira, hogy „termékennyé duzzassza az író képzeletét és alkotó erejét.” Valóban inkább tekinthető tört. regényvázlatnak, mint kész tört. novellának. Ugyanez mondható a *Sáskajárás* c. novelláról, amelyben meg már alig kapunk az eseményeket hordozó főalakot. A Cserey Mihály nagyon is elmosódott alakja nem alkalmas erre. Erősebb, de hézagos kompozíciót találunk a *Lassan mégis megvirrad* c. novellában. Ez a hézag főként ott érezhető, ahol Apáczainak meglehetősen passzív alakja a Basi-reval való döntő vitájában cselekvővé válhatna s a maga fejére zúdított tragikus sorsot motiválhatná.

Elég érdekesen indul a *Hetedhét ország legszebb aszszonya* c., de aztán fokról-fokra veszíti is az érdekességét, a szerkezete pedig éppen így fokról-fokra lazul.

Kompozíció tekintetében a *Télutó* mögött a *Jótám meséje* és a *Kontár* címűek a leghelytállóbbak. Az utóbbi egyszersmind az összes novellák között a legbefejezettebb is. Viszont talán az összes pályaművek között a legkisebb kaliberű. Inkább történeti anekdota. Gördülékeny párbeszédés stílusa leginkább

megfelel a novellának. Viszont legszínesebb és legszemléletebb a *Jótám meséje* c. novella előadása. Bizonyára ez a kiválósága indította Spectatort arra, hogy ennek ítélje a jutalmat. A két utóbbi novella abban is egyezik egymással s különbözik az előzőktől, hogy a történeti tárgyat derüs színben mutatja s nem a többieknek komolyságában.

Elérte-é kitűzött célját az „Ellenzék”? A bíráló bizottság meglegedetten mondja: *el.* Mint a jutalmazott munkák felbontott jeligés levelei mutatják s esetleg a fel nem bontott levelek rejthetik, ismert — sőt elismert — írók is részt vettek a pályázatban. Általánosabbá vált a történeti multtal való foglalkozás, elevenebbé az iránta való érdeklődés. Nagy volt a pályaművek száma s akadtak köztük jutalmazásra és elismerésre érdemesek. Mindenesetre mozgalmasságot hozott Erdély magyarságának irodalmi életébe és ezt a mozgalmasságot a szerkesztői ügyesség még fokozni is tudta.

Mégis hajlandók vagyunk igazat adni Kádár Imrének abban, hogy az ismert írók esetleg éppen „legegyénibb kvalitásukat” tekinthetik a siker akadályának, ami aztán visszatarthatja őket a versenyben való részvételtől; és mi is gyümölcsözőbbnek gondolnók, ha egyes vállalatok úgy tűznének ki irodalmi jutalmat, hogy „az írók egy év alatt megjelent munkái közül” választanák ki a jutalmazandó művet.

Kovács Ferenc.